

ORTOGRAFI OG ORDDANNELSE HOS OTTO JESPERSEN

af

Henrik Galberg Jacobsen

This paper deals with Danish orthography and word formation in the works of the linguist Otto Jespersen (1860-1943; professor of English at the University of Copenhagen 1893-1925). In the orthographical part of the paper, which is the chief part, I give an account of Jespersen's views on Danish orthography and describe his deviations from the official school spelling, e.g. his abolition of the originally German upper-case initial letters for nouns, replacement of *aa* (double-*a*) by the originally Swedish *å* (bolle-å), and phonetic spelling of foreign words. The section on word formation consists mainly of a word list containing about 40 words created by Jespersen, e.g. *sammensæt* and *tyd* for *sammensætning* 'compound' and *betydning* 'meaning'.

1. Ortografi

De første gange Otto Jespersen ytrer sig eksplicit om ortografiske normspørgsmål, er det paradoksalt nok om emner som han slet ikke anerkender som ortografiske, men tværtimod anser for at ligge uden for den del af sproget som landets myndigheder har kompetence til at fastsætte regler for. Det drejer sig for det første om brugen af det adverbielle *-t*, for det andet om brugen af verbernes finitte pluralformer og for det tredje om brugen af præteritum participiums bøjningsformer.

Det adverbielle *-t*

I 1887 havde Axel Sørensen¹ i det pædagogiske tidsskrift *Vor Ungdom* offentliggjort afhandlingen 'En lille bemærkning om de danske

biord'. Her havde han beskrevet brugen af adverbialt *-t* på adjektiver på *-ig* og *-lig* hos en lang række forfattere og havde på grundlag af forfatternes sprogbrug formuleret den senere velkendte regel om tilføjelse af *-t* eller ej på sådanne ord.

Efter Axel Sörensens regel tilføjede adjektiver på *-ig* og *-lig* endelsen *-t* når de blev brugt som mådesadverbialer i deres 'egentlige Betydning (den med Tillægsordets stemmende)', hvorimod de ikke fik *-t* når de var brugt i 'mere uegentlig Betydning som Gradsbestemmelse', fx

Han kan ikke stave *rigtigt* : Han kan ikke *rigtig* stave.

Han blev *dødeligt* såret : Han er *dødelig* forelsket.

Denne regel havde i fortalen til den første udgave af *Saabys Retskrivningsordbog* (SRO 1891: VIII, med en kort parafrasering af reglerne s. IX) fået en anbefaling af Kultusministeriet og var dermed i en vis forstand gjort til en del af den officielle danske retskrivning. Efter anbefalingen i SRO 1891 blev Sörensens afhandling i let revideret form udsendt som selvstændigt tryk på 16 sider med titlen *Danske biord. Småbemærkninger* (Sörensen 1891). Og her kommer så Otto Jespersen ind i billedet. Han anmelder 1891-versionen i tidsskriftet *Dania* (1891a) og kritiserer i den forbindelse at den regel som Axel Sörensen har udtaget af sprogbugen, af de ministerielle retskrivningsautoriteter er blevet gjort til en skolemesterregel. Hertil må det retfærdigvis føjes at ministeriet faktisk havde erkendt at spørgsmålet om det adverbialle *-t* lå uden for den egentlige retskrivning, og at ministeriet på den baggrund netop nøjedes med at anbefale – og udtrykkeligt ikke foreskrev – skolen at følge Sörensens regel:

'Med Hensyn til Brugen af de Biord, som svare til afledede Tillægsord paa *-lig* og *-ig*, vil Ministeriet intet foreskrive, da Brugen er saa delt og Spørgsmaalet jo er Retskrivningen uved-

kommende. **Men det vil vinde Ministeriets Bifald**, om man vil følge de Regler, der, som Adjunkt A. Sörensen har paavist ("Vor Ungdom" 1887, Side 416 ff.), med større eller mindre Konsekvens ere fulgte af en hel Del af vore bedste Forfattere i dette Aarhundrede ...'

V. Såby: Retskrivningsordbog S. VIII.
(Sörensen 1891, omslagets forside; såvel de ydre og indre anførselstegn som fremhævelsen er citatets.)

Jespersen fik da heller ikke noget ud af sin protest i 1891. Anbefalingen blev tværtimod gentaget i de to næste udgaver af retskrivningsordbogen (dvs. til og med *SRO* 1896) og gled først ud i P.K. Thorsens² første redaktion af ordbogen efter Såbys død, *SRO* 1904 (hvis fortale i det hele taget næsten intet indeholdt om retskrivning som sådan, men især drejede sig om udvalget af ord til ordbogen og om andre redaktionelle forhold). Ydermere blev den ministerielle anbefaling gentaget i (på) Axel Sörensens næste bog, om brugen af præteritum participiums bøjningsformer (1902), hvor der på omslagets bagside var trykt en reklame for *Danske Biord* med citatet fra *SRO* 1891.

Når Jespersen protesterede mod at Axel Sörensens regel blev gjort til skolemesterregel, hang det formentlig også sammen med at den jo førte til at der i visse tilfælde skulle skrives *t*'er der ikke havde en modsvarighed i det talte sprog, og som dermed stred imod Jespersens principielle præference for fonetiske eller lyd nære stavemåder (se nærmere i det følgende). Jespersen selv lagde da øjensynlig heller ikke vægt på at overholde reglen. Det er i hvert fald ikke svært at finde eksempler i hans eget skriftsprog på brug af mådesadverbialer i egentlig betydning uden *-t*, fx 'efterat sproget er *færdig* uddannet' (1891b: 5, min kursivering), 'hun [dvs. Jespersens kone] skal skyde mig, hvis jeg ikke *frivillig* har taget min afsked, når jeg blir 65 år' (1932: 17, min kursivering), 'en *retslig* ordnet sammenslutning av hele Europa' (1932: 27, min kursivering).

1.2. Verbernes finitte pluralisformer³

Også den næste sag som Otto Jespersen involverede sig i, udsprang af et initiativ fra Axel Sörensen. Han havde allerede som medlem af kultusminister Jakob Scavenius' retskrivningskommission (1885-1889) forsøgt at få ministeren fra at knæsatte en regel om at (visse) finitte verbaler skulle kongruensbøjes i numerus afhængigt af om subjektet var singularis eller pluralis. Det var dog ikke lykkedes, og trods protester fra ca. 2000 medlemmer af Danmarks Lærerforening (*Adresse 26.9.1888*) kom både den store retskrivningsbekendtgørelse fra 1889 og den justerede 1892-bekendtgørelse til at indeholde følgende paragraf om verbernes pluralisformer:

Verbernes Flertalsformer beholdes i Nutid (*vi have, ere, blive, skulle, kunne, ville, elske, grue, bo, tænke, dø, tage, lyde, se, sove, synge, drikke, falde, bede, fnyse, ryge, flyve, sidde, bæve, tie, slaa, saa, staa*). – I Fortid kunne Flertalsformerne beholdes i en Del stærke Verber, nemlig i dem, som i Enkelttal ende paa en Medlyd (undtagen *l* og *s*) og have en lang, fra Nutidens forskellig Selvlyd (*vi grebe, krøbe, bade, glede, lode, brøde, skrege, droge, bare, fore, dreve*; men *vi lo, vi fløj, vi drak, vi løb, vi stjal, vi frøs*). Der skal skrives *vi bleve* og ligeledes *vi vare*.
(Bek. 1889, § 8, = Bek. 1892, § 7; mine kursiveringer)

Axel Sörensen lod sig imidlertid ikke standse, men forfattede en adresse til fordel for afskaffelsen af obligatorisk brug af verbernes pluralisformer⁴. Han fik tilslutning til den såvel i Dansklærerforeningen, hvor han var medlem af bestyrelsen (og senere blev formand), som i den bredere lærerforening Det pædagogiske Selskab i København. Adressen blev indleveret til Kultusministeriet i begyndelsen af november 1900 (*Adresse 2.11.1900*), og knap halvanden måned senere udsendte ministeriet en bekendtgørelse (*Bek. 15.12.1900*) der gjorde det valgfrit om skolen ville bruge pluralisformer af verberne:

Bestemmelserne i Ministeriets Bekendtgørelse af 27de Februar 1892 § 7 ophæves, saaledes at det for Fremtiden skal staa Skolerne frit for ved Undervisningen i Modersmaalet at benytte enten Flertalsformen af Verberne eller den almindelige Fællesform for Ental og Flertal, idet der dog indenfor samme skriftlige Arbejde ikke bør tillades Sammenblanding af begge Former. I de med Hjælpeverberne 'være' og 'blive' sammensatte Tidsformer vil Flertal af Hovedverbets Participium fremdeles være at anvende, saaledes at der f. Eks. skrives 'Fuglene er fløjne' (ikke 'fløjet'), 'Tyvene er bleven fangne' (ikke 'fanget') o. l.

Hvilket herved bekendtgøres til fornøden Iagttagelse i samtlige de Ministeriets Overtilsyn underlagte Skoler og Seminarier.

(Bek. 15.12.1900)

1.3. Præteritum participiums bøjningsformer

Med udsendelsen af *Bek. 15.12.1900* forsvandt verbernes pluralisformer 'som ved et Trylleslag' fra skolernes elevarbejder (Oxenvad 1942:51), hvad der jo umiddelbart kunne ligne en succeshistorie for de reformsøgende lærere – lige bortset fra at der både efter Sørensens og Jespersens mening var tale om en sammenblanding af retskrivning og formålære. Men samtidig med at den gamle regel om den obligatoriske kongruensbøjning af verbernes finitte former var blevet afskaffet, havde man formuleret en ny – og håbløs – regel om fortsat obligatorisk numeruskongruensbøjning af de infinitte participiumsformer efter *være* og *blive*.

Den nye normering af endnu et ikke-ortografisk, men syntaktisk-morfologisk, spørgsmål⁵ gav da også anledning til reaktioner fra flere sider. Otto Jespersen hilste i det følgende bind af *Dania* bekendtgørelsens afskaffelse af verbernes finitte pluralisformer velkommen, omend han stadig mente at ministeriet allerede med normeringen

af dette spørgsmål i *Medd. 1888* og de følgende retskrivningsbekendtgørelser i 1889 og 1892 havde begivet sig ind på et område hvor det ingen kompetence havde – eller med Jespersens egne ord at der var tale om 'et enestående indgreb på et ministeriet uvedkommende område' (1901: 55). Derudover måtte han tage afstand fra 1900-bekendtgørelsens 'lille "men"' der nu forbød skolen at skrive fx 'De var *spærret* inde' (som J.P. Jacobsen) eller 'Vi var nu engang *kommen* i Følgeskab' (som Holger Drachmann): 'Alt sligt er stadig forbudt – i skolen; men det skal nok trænge frem i livet. Ti ministeriets påbud gælder jo *scholæ, non vitæ*' (smst.: 56).

Også Axel Sørensen ytrede sig om spørgsmålet. Han foreslog – vistnok efter direkte opfordring fra ministeriet, der havde fået flere forespørgsler om hvordan man i den praktiske danskundervisning skulle administrere det nye kongruenskrav – nogle temmelig udviklede vejledende regler, som ministeriet dog fornuftigvis valgte ikke at videreformidle til skolerne. I stedet udsendte man i februar 1902 en ny bekendtgørelse som simpelthen ophævede den del af 1900-bekendtgørelsen der handlede om brugen af præteritum participiums bøjningsformer:

Efter at Ministeriet i Anledning af Flere til det rettede Forespørgsler om Forstaaelsen af den i Bekendtgørelse af 15de December 1900, 2det Punktum, givne Regel om Bøjningen af Udsagnsordenes Tillægsmaader har forhandlet med forskellige sprog- og undervisningskyndige Mænd⁶, formener man ikke at burde fastholde den nævnte Regel, hvorfor det paagældende Stykke af Bekendtgørelsen (fra Ordene: 'I de med Hjælpeverbene "være" og "blive" – ' til Ordene: '(ikke "fanget") o. l.) herved ophæves.

Hvilket herved bekendtgøres til fornøden Iagttagelse ved samtlige de Ministeriets Overtilsyn underlagte Skoler og Seminarier.

(*Bek. 25.2.1902*)

I de følgende år var der ro om den officielle retskrivning, i den forstand at der ikke blev udsendt nye ortografiske cirkulærer eller bekendtgørelser fra ministeriet. Roen forstyrredes dog i nogen grad af at P.K. Thorsen fra og med 4. udgave af *SRO* (1904) overtog redaktionen af ordbogen og på egen hånd foretog en række staveændringer som gav anledning til kritik fra skolefolk og et efterfølgende indgreb fra ministeriet over for Thorsen (se nærmere i Galberg Jacobsen 2010: 145-154). Det ministerielle indgreb gav sig bl.a. udslag i at Henrik Bertelsen⁷ blev tilknyttet som tilsynsførende ved ordbogen og som forfatter af en retskrivningsvejledning, der blev en fast bestanddel af den officielle ordbog i 1918 og har været det siden. Derudover førte Thorsens uortodokse redaktionspraksis til at arbejdet med den officielle retskrivning blev institutionaliseret. I marts 1920 blev der således nedsat et stående undervisningsministerielt udvalg, Retskrivningsudvalget, der fik til opgave at redigere og udgive den officielle danske retskrivningsordbog, og som havde beføjelser til at foretage mindre og ikke-principielle retskrivningsændringer uden at spørge ministeriet. Udvalget blev på den måde en forgænger for Dansk Sprognævn som 35 år senere blev oprettet med bl.a. den opgave at redigere og udgive den officielle danske retskrivningsordbog og med tilsvarende beføjelser som Retskrivningsudvalget. Formand for udvalget blev Henrik Bertelsen, og til sekretær udpegedes Jørgen Glahder⁸. (Se nærmere om Retskrivningsudvalget i Galberg Jacobsen 2010: 160-178.)

1.4. Jespersen og det officielle normgivningssystem

Hverken Otto Jespersen eller Axel Sørensen kom med i det nyoprettede Retskrivningsudvalg (Jespersen var 59 år da udvalget blev oprettet, Sørensen var 69 og døde i øvrigt samme sommer). Når Jespersen ikke blev inddraget i det officielle normeringsarbejde, kan der have været i hvert fald to grunde til det.

For det første var han kendt for sine temmelig radikale retskrivningssynspunkter og som en person der tilmed førte sine idéer ud i virkeligheden i sin egen retskrivning. Det var allerede i 1893 faldet den daværende kultusminister, C. Goos, for brystet at Jespersen som mulig kommende professor i engelsk (han blev udnævnt senere samme år) udsendte bøger med sin egen 'forargelige Retkskrivning', der bl.a. omfattede fonetiske stavemåder som *ha, ta, blir, gi, spör* i stedet for *have, tage, bliver, give, spørger* (Goos 13.1.1893, refereret og citeret efter Larsen 2010: 286). Og på det fakultetsmøde hvor man drøftede Jespersens ansættelse som professor, blev det ifølge Jespersens senere udsagn også brugt som argument imod ham 'at man dog ikke ved universitetet kunde bruge en mand der skrev sit modersmål så inkonsekvent som jeg' (Jespersen 1938a: 73; se også Jespersen 1932: 106 og Larsen 2010: 289, og se i det hele taget kapitlet 'Retkskrivning og radikalisme: Jespersens ansættelse, 1893' i Larsen 2010: 284-291).

For det andet er det tvivlsomt om Jespersen overhovedet havde noget ønske eller nogen ambition om at medvirke ved standardiseringen af den danske retskrivning. Han giver flere steder udtryk for at det i grunden ikke er særlig vigtigt om et ord staves på den ene eller den anden måde, og nævner bl.a. at det er eller burde være ganske ligegyldigt om man skriver *pidsk* eller *pisk*, *kudsk* eller *kusk* (marts 1920: 103). Tilsvarende burde stavemåden af en mængde fremmedord også 'frigives, så ingen bekymrede sig om den slags småpillerier som, om *litteratur* skal ha ett *t* (som på engelsk) eller to (som på fransk)' (smst.: 104). Og det ville formentlig også passe dårligt med den 'eenspændernatur' som Jespersen ser sig selv som (1938b: 232), hvis han skulle medvirke til at fastlægge en retskrivning som han ikke følte han selv ville kunne følge.

En halv snes år efter oprettelsen i 1920 af Retkskrivningsudvalget kom Jespersen ikke desto mindre på tale som mulig aktør i en mere officiel retkskrivningssammenhæng. Under finanslovdebatten i Folketinget i efteråret 1929 foreslog den socialdemokratiske folketings-

mand og lærer (og senere forstander for Danmarks Lærershøjskole) Vilhelm Rasmussen, at undervisningsministeren (socialdemokraten F.J. Borgbjerg, der havde været minister siden foråret 1929) tog initiativ til en retskrivningsreform. Vilhelm Rasmussen, der også tidligere fra Folketingets talerstol havde beskæftiget sig med danskundervisning og retskrivning i folkeskolen (*Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget* 1915-16: 4488-4499 og 4505-4506), ønskede en reform der indførte de små begyndelsesbogstaver i substantiverne, og som i det hele taget bragte retskrivningen tættere på udtalen. Til dette formål foreslog Rasmussen at der blev nedsat 'en ganske lille sagskyndig Kommission' som fx kunne omfatte Otto Jespersen, Johs. Brøndum-Nielsen og Erik Rehling (smst. 1929-30: 360).

Undervisningsminister Borgbjerg svarede (smst.: 817-822) udførligt og afvisende på Rasmussens opfordring og henviste bl.a. til at man jo allerede havde det ministerielle Retskrivningsudvalg fra 1920. Om de tre navne som Rasmussen havde foreslået, bemærkede ministeren at de næppe ville passe rigtigt sammen i et så lille udvalg, idet den ene (dvs. Jespersen) var 'retskrivningsradikal', den anden (dvs. Brøndum-Nielsen) var 'retskrivningskonservativ', og den tredje (dvs. Rehling) 'ja, hans Standpunkt er vistnok ikke kendt' (smst. 817).

Så heller ikke ved denne lejlighed kom Jespersen altså med i det officielle ortografiske normeringsarbejde.

1.5. 'Den påtænkte retskrivningsreform'

Borgbjerg var undervisningsminister fra april 1929 til november 1935 i ministeriet Stauning-Munch. Han blev i 1935 afløst af Jørgen Jørgensen, Lejre (Det Radikale Venstre), der havde posten til november 1942. Begge ministerperioder var karakteriseret ved et relativt højt aktivitetsniveau på retskrivningsområdet, fx indleverede Retskrivningsudvalget i december 1935 en indstilling om afskaffelse

af de store begyndelsesbogstaver og om en løsning på problemet med *kunne/kunde*, *skulle/skulde* og *ville/vilde*, suppleret med en indstilling i 1937 om fordanskning af fremmedords stavemåde, fx *Byro*, *Sigar*, *Sjalu*, *Sjofør* i stedet for *Bureau*, *Cigar*, *Jaloux*, *Chauffør*. 1937-indstillingen var i ministermøde i juni 1938, og behandlingen dér resulterede i et klart afslag til Retskrivningsudvalget.

Inden da havde Otto Jespersen givet sit besyv med og havde i Politiken 18.9.1937 i et indlæg med overskriften 'Hvorledes skal vi stave?' argumenteret for en retskrivningsreform der bl.a. skulle afskaffe de store begyndelsesbogstaver i substantiverne og indføre moderat fordanskede stavemåder af fremmedord. Og han nøjedes ikke med at sende sine synspunkter til Politiken, men sendte samme dag et udklip af artiklen til undervisningsminister Jørgen Jørgensen med følgeteksten: 'Herved tillader jeg mig at sende Dem en artikel om den påtænkte retskrivningsreform'.

Når Jespersen i brevet til ministeren refererer til 'den påtænkte retskrivningsreform' som et faktum, kan det eventuelt være fordi han har haft en insideviden om at der var en reform undervejs, eller det kan være rent taktisk motiveret. Det kan dog også – og mere sandsynligt – blot skyldes at Jespersens indlæg var en reaktion på en artikel der var bragt i avisen to dage før, og som havde overskriften 'Den kommende Reform af Retskrivningen'. I den var det bl.a. blevet oplyst at det i løbet af få måneder ville være afgjort om de store eller små bogstaver ville sejre, og om vi skulle til at skrive fx *Sigar*, *Byro* og *Sjofør*, ligesom det var blevet nævnt at undervisningsministeren var positivt indstillet over for de små begyndelsesbogstaver og fordanskning af fremmedordenes stavemåde, hvorimod statsminister Thorvald Stauning var modstander af begge ændringer.

Men uanset hvad baggrunden for Jespersens henvendelse til undervisningsministeren nu har været, så er den et af de ret få eksempler – og formentlig det sidste – på at han har været i direkte kontakt med de officielle retskrivningsautoriteter om ændringer af den officielle ortografiske norm.

1.6. Jespersens egen retskrivning

En vigtig og sen kilde til Jespersens syn på retskrivning (og ordbrug og orddannelse) er kapitlet 'Modersmål' (Jespersen 1938b) i selvbiografien *En sprogmands levned* (1938a). Han skriver her, efter et indledende og udførligt forsvar for de små begyndelsesbogstaver i substantiverne, dels om sin egen ortografi og om hvorfor han tillader sig 'at skrive anderledes end flertallet av [s]ine landsmænd' (smst.: 232), dels om sit syn på brug af fremmedord og dels om de nye fagord og almenord som han selv har dannet. Om sine afvigelser fra den sædvanlige retskrivning anfører han at de sker i kraft af hans 'energetiske opfattelse av sprog for at opnå den sikreste og skarpeste – i anden række den letteste og hurtigste, forståelse hos læseren' (smst.).

Jeg har allerede i det foregående nævnt at Jespersens principielle ortografiske præference er en retskrivning som i højere grad end den officielle norm går i retning af fonetiske stavemåder, og at han mener at retskrivningen bør reformeres så den tilnærmes udtalen. Det er et synspunkt som især kommer udtryk når det drejer sig om stavning af fremmedord (fx i Jespersen 1.2.1900), og i Jespersens praksis med i vidt omfang at fordanske stavemåder af fremmedord i sine egne tekster (se nærmere nedenfor). Derudover kan det bl.a. udledes af hans beklagelse af at han er 'gammeldags nok til at skrive *også*, hvor nu flere i overensstemmelse med almindelig udtale skriver *osse*' (1938b: 228).

En vigtig grund for Jespersen til at foretrække lydne stavemåder er hensynet til talesproget. Nå han fx foretrækker stavemåden *hade* frem for *havde*, er det ikke bare af hensyn til sammenhængen med *har* og *ha*, men også for at modarbejde en læseudtale med diftong og hørligt *d* (smst.: 229). Se også nedenfor om Jespersens brug af stavemåden *av* i stedet for *af*. Otto Jespersen ligger her på linje med forfatteren og arkitekten Poul Henningsen, hvis sympati for fonetiske stavemåder i høj grad var motiveret af et ønske om at beskytte

det ægte og naturlige talesprog mod det kunstige kulturprodukt, skriftsproget (se nærmere i Galberg Jacobsen 1973: 118).

I det følgende ser jeg nærmere på indholdet af Otto Jespersens retskrivning, sådan som den viser sig i hans udtalelser om retskrivningen og i hans egen ortografiske praksis. Dokumentationen er dels eksempler som Jespersen selv nævner, specielt i 1938b, dels eksempler som jeg har noteret ved læsning andre steder i forfatterskabet, fortrinsvis i opsamlingsværket *Tanker og studier* (1932). Fundsteder for de enkelte eksempler oplyses kun undtagelsesvis.

1.6.1. Store og små bogstaver

Brugen af store og små begyndelsesbogstaver i substantiverne er nok det ortografiske enkeltspørgsmål som Jespersen vier mest opmærksomhed. Han sørger bl.a. for at Viggo Såbys glemte afhandling om de store og små bogstaver (Såby 18.8.1887/1900) bliver publiceret, og behandler senere spørgsmålet i en dobbeltkronik (Jespersen 9. og 10.1.1923). Derudover er emnet som nævnt behandlet udførligt som indledning til kapitlet 'Modersmål' (1938b), der på dette punkt bygger på avisartiklen 'Hvorledes skal vi stave?' (18.9.1937).

Jespersen går ligesom mange andre samtidige filologer ind for at de små begyndelsesbogstaver afløser de store bogstaver i appellativer. Og hans 'hovedgrund til dette standpunkt er det aldeles urimelige misforhold der nu findes mellem arbejdet for at lære, indøve og fastholde brugen af disse bogstaver, og på den anden side den ringe, endda problematiske fordel der skulle opnåes ved dem' (9. og 10.1.1923, citeret efter 1932: 119).

Selv bruger Jespersen de små bogstaver i appellativer i næsten hele sin produktion, således allerede (if. bibliografien i den engelske udgave af 1938a) i artikeltitlen 'Om lydskrift, særlig Lundells "landsmålsalfabet" og Bells "visible Speech"' fra 1884. Der er dog

også tidlige publicerede arbejder som, muligvis efter krav fra forlag eller tidsskriftredaktion, er sat med tidens officielle retskrivning, fx bogen *Kortfattet Engelsk Grammatik for Tale- og Skriftsproget* (1885; if. selvsyn) og artikeltitlen 'Den ny Sprogundervisnings Program' (1886; Bibl.). De håndskrevne breve jeg kender (2.12.1899, 15.12.1899, 26.2.1900), har små begyndelsesbogstaver, og det samme gælder disputatsen (1891b) og formentlig resten af produktionen, i hvert fald *Fonetik* (1897-1899) og *Modersmålets fonetik* (1906). Også Jespersens, Kristoffer Nyrops og Verner Dahlerups tidsskrift *Dania* (1890-1903) bruger små bogstaver (men respekterer dog bidragydere som holder fast ved traditionel retskrivning).

1.6.2. Bolle-å

Jeg kender ikke til udtalelser fra Jespersen hvor han eksplicit behandler spørgsmålet om brugen af bolle-å over for dobbelt-*a* (*aa*), og spørgsmålet lader ikke til at have optaget ham særligt. I de tre ovennævnte håndskrevne breve 1899/1900 er der således kun brugt *aa* (fx *angaaende*, *laane*, *saa*, *Saaby* (der selv skrev *Såby!*), *aar*). Men allerede artikeltitlen 'Småagttagelser om danske akcentforhold' (1884; Bibl.) har *å*, hvorimod disputatsen (1891b) bruger *aa* (men skelner mellem *ø* og *ö*, se nærmere nedenfor). *Dania* (1890-1903) har *aa* i Jespersens artikel om Danias lydskrift i bind 1, men lader ellers til gennemgående at bruge *å*. Både *Fonetik* (1897-1899) og *Modersmålets fonetik* (1906) har *å*.

Når der i en periode er en vekslen mellem *aa* og *å*, skyldes det formentlig at de danske trykkerier kun i begrænset omfang (eller slet ikke) havde *å*-typer i deres sættekasser. En lignende mangel på *å*-typer kunne registreres i årene efter 1948 da bolle-å var blevet indført i den officielle retskrivning.

Den gav sig bl.a. udslag i at mange aviser efter retskrivningsreformen nøjedes med at indføre de små bogstaver og præteritumsfor-

merne *kunne, skulle, ville*, mens de af økonomiske grunde fortsatte med at bruge *aa*. Politiken og Ekstrabladet gik fx først over til *å* i 1960, og Børsen først i 1969 (se nærmere i Galberg Jacobsen 1973: 190-191).

1.6.3. *Kunne, skulle og ville*

Heller ikke spørgsmålet om en eventuel ortografisk udligning af forskellen mellem infinitiv og præteritum af verberne *kunne/kunde, skulle/skulde, ville/vilde* er noget der interesserer Jespersen synderligt. Selv staver han på dette punkt 'trods bedre erkenden ganske som [han] lærte i skolen', og skriver altså infinitiv med dobbeltkonsonant og præteritum med *nd/ld*, skønt han 'forlængst har indset at de mange timer der i skolerne bruges til at indøve dette, er fuldstændig spildt ulejlighed'. Og var han minister, ville han da også straks tillade at der blev skrevet dobbeltkonsonant i alle tilfælde. (1938b: 227). Også ved en tidligere lejlighed havde Jespersen ytret sig om spørgsmålet og havde dér karakteriseret den ortografiske skelnen mellem former med dobbeltkonsonant og former med *d* som 'et dumt skolemesterpåhit uden sproghistorisk grund' (marts 1930: 206)⁹.

1.6.4. 'Nyttige adskillelser'

I god overensstemmelse med sin energetiske sprogopfattelse praktiserer Jespersen ved et antal homografe ordpar der består af ord med forskellig udtale (og betydning), distinktive stavemåder 'som letter den øjeblikkelige opfattelse av det læste'. Det drejer sig først og fremmest om nedenstående tilfælde, der er samlet og kommenteret af Jespersen selv (1938b: 228-229), men i øvrigt alfabetiseret og redigeret af mig:

dengang : *den gang* ('*dengang* jeg drog avsted' : '*den gang* drog han avsted')

der : *dær* ('*der* er mange mennesker *dær*'), *derhen* : *dærhen* osv.
een pron. (svarende til *man*)

een, ett talord : *en, et* artikel

engang : *en gang* ('*der* var ikke *engang* lys' : '*der* var *en gang* en mand')

foer : *for* ('*jeg foer* avsted *for* at nå ham')

forsåvidt : *for så vidt* ('*forsåvidt* han har ret' : '*han* har *for så vidt* ret')

kæreste adj., sup. : *kærreste* sb.

ligeså 'ligeledes' : *lisa* ('*lisa* stor som Per')

slåss ('drengene slåss') : *slås* ('græsset slås (slæes?) med maskine')

ståer : *står* (jeg '*står* 'op : jeg står 'op)

så'' (tidligere *såe*) vb. : *så* adv., konj.

såvidt : *så vidt* ('*såvidt* jeg veed, gik han *så vidt* at ...')

talte : *tallte* ('*jeg talte* med hende, mens hun *tallte* pengene')
veed vb. : *ved* præp.

viis imp. ('*viis* mig det')

viis(t) 'klog(t)' : *viss(t)* 'sikker(t), bestem(t)'.

1.6.5. Fremmedord

Som tidligere nævnt fordanser Jespersen i ret udstrakt grad fremmedord og skriver dem så deres stavemåder bliver mere fonetiske i den forstand at de i højere grad kommer til følge de principper der gælder for stavningen af hjemlige ord. Det gælder først og fremmest oprindelig romanske ord, og fordanskningerne kan groft set indeles i fire typer:

(1) C udtalt som s udskiftes med *s*, fx *aksent*, *dosent*, *dosere* 'docere', *farmaseut*, *mystisisme*, *offisiel*, *pjæse*, *prinsip*, *rase* 'race, etnicitet', *sensor*

'censor', *sentraliseres*, *simplifisere*, *sirkel*, *siviliseret*, *sosiale*, *spesiale*, *spesielle*, *syklede*.

(2) Sj-lyde skrives gennemgående med *sj*, uanset hvordan de i øvrigt skrives i den officielle retskrivning, fx *deklamasjon*, *familietradisjon*, *irrasjonel*, *nasjon*, *præposisjon*, *rasjonel* (< -ti-); *missjon*¹⁰, *pangsjon* (< -(s)si-); *mustasje*, *sjofør* (< ch-); *sjurnalist* (< j-) *sersjant*, *sjeni* (< g-); *sjak* 'skak' (< sch-/sk-)¹¹.

(3) Fremmedord med ng-lyd skrevet uden *g* i den officielle norm får tilføjet *g* (og den foregående vokal reguleres evt. også i fonetisk retning), fx *nyangse* (< an), *pangsjon* (< en), *ræsonnemang* (< ent).

(4) Vokalkombinationer der udtales som én vokal, forenkles til enkeltvokal i ord som *byro*, *nivo* (< eau); *sjurnalist*, *mustasje* (< ou), *sjofør* (< au), og *u* udtalt med *y*-lyd skrives som *y*, fx *byro*, *nyangse*.

Det er mit indtryk at fordanskninger som de nævnte gennemføres ret konsekvent, men jeg vil dog ikke udelukke at en nøjere læsning af Jespersens produktion med fremmedordsbrillerne på vil kunne fremvise modeksempler.

Hvad i øvrigt brugen af fremmedord angår, er Jespersen moderat puristisk, eller som han selv siger det: 'Jeg er ingen ubetinget fjende av fremmedord, men foretrækker dog hjemlige ord, hvor de er eller kan blive skarpe nok til at udtrykke tanken nøjagtigt' (1938a: 229). I overensstemmelse hermed erstatter han ofte fremmedord han har skrevet i første omgang med hjemlige, fx *præsis* > *nøje* og *konsentrere* > *samle* (smst.), hvad der medvirker til at hans tekster alt i alt ikke kommer til at fremstå helt så ortografisk afstikkende fra samtidens tekster som hans fordanskningspraksis ellers kunne indicere. Når en tekst af Jespersen ikke desto mindre næsten altid efter ganske få linjers læsning vil afsløre sig som en Jespersen-tekst, skyldes det at han ud over de lyd nære stavemåder af fremmedord også benytter sig af lyd nære stavemåder af yderligere en del meget frekvente ord og ordformer.

1.6.6. Andre lydnære stavemåder

Karakteristiske træk ved Jespersens ortografi ud over de hidtil nævnte er som det måske mest iøjnefaldende hans brug af stavemåden *av(-)* i stedet for *af(-)* og hans brug af kortformer af visse hyppige verber, fx *ha* og *gir*. Hertil kommer en gennemført brug af *x* i stedet for *ks*, og nogle stavemåder med *æ* i stedet for *e*, og med *ö* i stedet for (og ved siden af) *ø*. Derudover skriver Jespersen i en del tilfælde i ét ord hvor den officielle retskrivningsnorm foreskriver to ord, ligesom han i sin kommatering afviger fra traditionel grammatisk tegnsætning.

(1) *Av* for *af*: Jespersen skriver *av* i stedet for *af* i både det selvstændige ord ('av og til' og 'den naturlige udvælgelse av de stærkeste'), hvor *fv* normalt er stumt, og som førsteled i sammensætninger, fx *avgift* og *avtale*, hvor det jo udtales som diftongkomponent ligesom i fx *savtakker*. Jespersen har flere steder skrevet om og argumenteret for sin brug af *av* for *af*, udførligst i kronikken Jespersen 19.2.1918, kortest i 1938a, hvoraf det også fremgår at ændringen af *f* til *v* primært er ment som en foranstaltning til beskyttelse af den naturlige udtale: 'Jeg blev i sin tid ført til at skrive *av* for *af* ved at høre en kendt pædagog udtale virkeligt *f* i *afsky*, *af tale* osv. At *av* også er svensk og norsk, er jo kun en fordel til' (229). Jf. også denne læserhenvendelse fra 1918-kronikken: 'Prøv at udtale *f* i "han er afgået ved døden" – ja er det ikke affskyeligt?' (cit. efter 1932: 108).

(2) Kortformer. Visse verber der skrives som tostavellesord, men som normalt udtales som enstavelsesord, skriver Jespersen med kun én stavelse (samtidig med at han dropper eventuelle konsonanter der ikke udtales i dagligt talesprog): *be* 'bede'; *blir* 'bliver'; *gi* 'give', *gir*, *gis*, *angi*; *ha* 'have' (og præteritum *hade* uden stavellesreduktion, men med bortfald af stumt *v*; se evt. nærmere i 1938a: 229); *la* 'lade', *lar* (tryksvagt) : *lader* (trykstærkt)¹²; *sa* (og *sae*) 'sagde'; *sir* 'siger'; *endsie* 'endsige' (men *sige* på samme side (1938a: 240)); *ta*, *anta*, *genta*, *opta*.

(3) *X* for *ks*. Bogstavet *x*, der efter Jespersens mening har været uretfærdigt forfulgt som et fremmed bogstav, er 'nemmere og bekvemmere end den stygge forbindelse *ks*, og fortjener derfor at bevares, ikke alene i latinske ord, men også i *lax*, *strax* osv.' (1920, her cit. efter 1932: 100). I overensstemmelse hermed skriver Jespersen vistnok gennemført *x* i stedet for *ks* (hvor de to bogstaver ellers ikke ligger på hver sin side af en morfemgrænse), fx *avvexlende*, *buxer*, *examen*, *exemplar*, *existere*, *exsentrisk*, *fix* adj., *forvexling*, *fx*, *lax*, *lexikon*, *praxis*, *sex-tal*, *strax*, *text*, *uortodox*, *voxe*, *voxen*, *væxt*. – Hvad stavemåden af tallet 16 angår, er *sejsten* efter Jespersens opfattelse den fornuftigste stavemåde, omend han mener at det er 'en latterlig lille ligegyldig bagatel, om man staver ordet på den ene eller anden måde, navnlig da man jo i dette tilfælde har den simple udvej at stave ordet ligefrem med et ett-tal og et sextal, hvad ingen kan ha noget imod' (smst.: 101).

(4) *E/æ*. I nogle relativt få ord skriver Jespersen *æ* hvor officiel stavning har *e*: *dærfor*, *dærigennem*, *dærmed*, *ævig*, *italiænsk*, *pjæse*, *æmne*. Han foretrækker tilsvarende *jærnflid* hvor normen giver valgfrihed. Af skrivemåder med *e* for *æ* har jeg noteret den gammeldags *tværtimod* (1932: 24), der muligvis er en enlig svale – jeg har dog primært noteret afvigende stavemåder, og normalformen *tværtimod* kan sagtens have passeret mine øjne adskillige gange uden at jeg har registreret det.¹³

(5) *Ø* og *ö*. Om sin brug af to ø-tegn til betegnelse af hhv. lukket og åben ø-lyd skriver Jespersen i selvbiografien:

Allerede i mine skoledage adskilte jeg i skrift *ö* og *ø* i overensstemmelse med Stockholmermødet. Jeg gør det endnu uvilkårligt når jeg skriver med pen eller blyant, og har gennemført det i nogle av mine bøger. Men på maskine er jeg for lad til at skrive *ö*, der kræver to bevægelser, og da adskillelsen, skønt den er reel, ikke har større betydning, trykker jeg nutildags overalt *ø*.
(1938b: 228)

Jeg har ikke efterset Jespersens produktion systematisk mht. den nævnte adskillelse, men kan dog nævne at den gennemføres i de tre håndskrevne breve fra 1899-1900 som jeg kender (fx *høj, spørmaal, bedrøvet, ærbødige*). Fra de trykte arbejder har jeg noteret at der ikke skelnes i den kortfattede engelske grammatik (Jespersen 1885), der jo også som tidligere nævnt i det hele taget følger den officielle ortografi, hvorimod der skelnes i disputatsen (1891), i fonetikken (1897-1899), i *Modersmålets fonetik* (1906 og senere udgaver (i hvert fald i 3. udg., 4. optryk, 1964)), i bogen om Rasmus Rask (1918) og i *Börnnesprog* (1923). *Menneskehed, nasjon og individ i sproget* (1925) har kun \emptyset , og det samme gælder *Tanker og studier* (1932) og naturligvis selvbiografien (1938a) samt *Sproget: Barnet – kvinden – slægten* (1941b).

(6) Særskrivning og sammenskrivning. Jespersen skriver i en del tilfælde i ét ord hvor den officielle norm foreskriver særskrivning, fx *altfor, avsted, efterat, idag, iffor, igaar, istand, istedenfor, ligestrax, nogensinde, nogetsomhelst, selvom, sommetider, somom, såsnart, såvidt* (jeg kan mærke). Også forbindelser af adverbium og præposition, der efter de officielle regler skal særskrives når præpositionen har en styrelse, skriver Jespersen i ét ord, uanset om der er en styrelse eller ej (*bagved, indenfor, ligeoverfor, overfor, udenfor, udover*).

(7) Forskellige enkeltord. Af andre mere eller mindre udtalenære afvigelser fra den officielle norm har jeg desuden noteret: *grammatisk, hode, hoder, hodet, overhodet* (adv.), *kres, lisom, spør, spørmaal, spørsmål, stemoer, ti 'thi', tusendtal*.

(8) Kommatering. Jespersen udtaler sig vist først sent om kommatering, nemlig i kronikken 'Lidt om kommaer' (15.2.1932). Han går her ind for en pausekommatering (uden dog at bruge termen) og argumenterer kraftigt imod den traditionelle grammatiske kommatering. Jeg har ikke undersøgt Jespersens egen kommatering nærmere, men kan dog nævne i hvert fald kommateringen i selvbiografien (1938a) nærmest må karakteriseres som pausekommatering, uanset at den indeholder relativt mange kommaer foran (ikke-parentetiske) ledsætninger.

1.7. Virkning?

Otto Jespersen gik på de fleste punkter videre i sine ortografiske bestræbelser end samtidens og eftertidens retskrivningsautoriteter har kunnet acceptere. En af hans mærkesager, afskaffelsen af de store begyndelsesbogstaver i appellativer, blev ganske vist ført ud i livet ved Hartvig Frischs retskrivningsreform i 1948 (Bek. 22.3.1948), dog uden at man kan hævde at Jespersen havde afgørende del i det. Men en anden mærkesag, indførelsen af fordanskede stavemåder af fremmedord, er der hidtil ikke kommet noget ud af (bortset fra justeringer af enkeltord som fx *coutume* > *kutyne* i 1955, *mayonnaise* > *majonæse/mayonnaise* og *odeur* > *odør* i 1986, og *bolche/bolsje* > *bolsje* i 2001¹⁴). Heller ikke verbale kortformer som *ha* og *gir* er sluppet ind i normen, lige så lidt som ændringen *af* > *av*. Og bogstavet *x* er stadig en paria i officiel retskrivning, hvor det dog i stigende grad tales i nyere indlån fra engelsk, fx *fax*, *sex*, *sexet*.

Når Jespersen ikke havde succes med sine ortografiske reformtanker, skyldes det nok først og fremmest at han var for radikal i sine synspunkter. Hertil kommer også at han aldrig – til dels vel på grund af sin radikalitet – kom med i de ministerielle cirkler hvor den officielle retskrivning blev fastlagt.

2. Orddannelse

2.1. Kvalitetskrav – fonetiske fagord¹⁵

I 1901 udsendte juristen Ernst Møller under pseudonymet Per Sprogvild bogen *Dansk Sprogavl* (Sprogvild 1901) som et forsøg på at forny diskussionen om berigelsen af ordforrådet i dansk. Som bogens titel antyder, lægger Per Sprogvild vægt på orddannelsen, og han fremhæver her til forskel fra ældre purister som fx Hannibal Peter Selmer, hvis foretrukne orddannelsesform var lange sammensætning-

ger, de uudnyttede muligheder der ligger i korte orddannelsesformer som roddannelser (afledninger med nul-suffiks) og afledninger med suffikser som *-t*, *-d* og *-me*, fx *løft* 'elevاتور' *bindt* 'forbindelse', *sægd* 'historie' og *blidme* 'blidhed'.

Den vistnok eneste positive reaktion på Sprogvilds bog kom fra Otto Jespersen, der i artiklen 'Sprogrøgt' (marts 1902) med udgangspunkt i bogen drøftede spørgsmålet om vurdering af fremmedord og nydannelser og formulerede følgende vurderingskriterium:

Ordenes værd beror ikke på deres herkomst, men på den måde hvorpå de opfylder ords formål: at bringe en tanke fra ett menneskes til et andet menneskes bevidsthed. Som formel kan man – i lighed med hvad jeg har gjort på andre sproglige områder¹ – opstille at det ord er bedst, der med de færreste og simpleste midler gir den sikreste og fyldigste forståelse. Et ord blir altså forkasteligt når det ikke forstås, og dårligt når det kun med besvær forstås; av to ord, der forstås lige godt, blir det det bedste, der enten har fortrin i retning av korthed o. lign. (ydre lethed) eller i retning av huskelighed o. lign. (indre lethed). (Jespersen marts 1902, citeret efter optrykket i 1932: 147; notetallet henviser til en fodnote med denne ordlyd: 'Fremskridt i sproget; den bedste danske udtale (i "Fonetik")')

De kvalitetskrav som Jespersen opstiller, finder han opfyldt ved en del af de ord som Sprogvild har lanceret (eller genlanceret), fx *gnub*, 'en der gnubber sig op ad fine folk' (jf. *snob*), *grundsæt* 'grundsætning', *sammensæt* 'sammensætning', *en træge* 'en stokkonservativ', *vanske* 'vanskelighed' (smst.: 156). Og han gør også opmærksom på at han i sin *Fonetik* (1897-1899) selv har en del nye danske fagord – 'for største delen velkendte ord, der her for første gang brugtes på denne særlige måde', og nævner bl.a. *et lukke*, *et hæmme*, *spalte*, *rille*, *sidelyd*, *ustemt*, *stød* ('istedenfor det vildledende stødtone' (1938b: 230)),

top, tilgang, fragang, værditryk, enhedstryk, optone, nedtone (157). I optrykket (1932) nævner Jespersen yderligere nogle ord som han selv har dannet: *levn, tyd* (med sammensætninger som fx *tydlære* og *mistyd*), *husk, samfat* (se nærmere i listen nedenfor).

2.2. Jespersen-ord

Listen nedenfor indeholder ord ud over de netop nævnte fonetiske fagord som højst sandsynligt er dannet af Jespersen. De fleste af ordene stammer fra Jespersens egen statusliste i 1938b: 230-233, de øvrige (*eenguderi, fristaver, nidnavn, skiftebillet, skiftekort, skiftelap, sprogrøgt, stedmål, stilstanderi, særskue, tankebud, treguderi, tænkehjerne*) er ord som Jespersen andetsteds nævner at han har dannet, eller som jeg har fået (en senere bestyrket) mistanke til under min læsning. Alle ord er efterset i *Ordbog over det danske Sprog* (ODS). Proveniensoplysninger med '<', fx '< SU 1926: 103' og '< MF', stammer fra Jespersen selv. De anvendte forkortelser er opløst i litteraturlisten sidst i artiklen.

ekkoord 'onomatopoietikon' (< SU 1926: 103). If. ODS-S allerede brugt 1924 af Kristoffer Nyrop.

eenguderi 'monoteisme' (SL 1938: 237). ODS-S (*enguderi*) har SL 1938: 237 som eneste belæg.

fjernvirke 'assimilation på afstand' (< BØ 1923: 206). ÷ ODS.

fristaver 'person som ikke følger de autoriserede retskrivningsregler, men har sin egen ortografi' (TS 1932: 101). ODS har *Jesp. (Tilsk. 1920.I.170)* som eneste belæg.

husk, *et* 'reminiscens' (< TS 1932: 157, i note tilføjet 1931). If. ODS-S dannet af Jespersen.

hørebedrag 'akustisk bedrag' (< MF: 114). ODS har MF, 2. udg., 1922: 114, som eneste belæg.

klingord 'onomatopoietikon' (< SU 1926: 103). ÷ ODS.

- klæbehjerne** (< *Tilskueren* 1920 [= TS 1932: 93]). ODS har *Jesp.* (*Tilsk.1920.I.163*) som eneste belæg (m. citatet 'de (*elever*) der udmærker sig ved fejlfri stavning, er klæbehjerne, ikke tænkehjerne').
- levn** 'rest, rudiment' (TS 1932: 157, note 2). ODS henviser til et belæg i *Jesp.Noter til The England and America Reader.(1903).67*.
- lydnærme** 'assimilation' (< MF). If. ODS dannet af Jespersen, m. MF 1906: 91 som første belæg.
- minder** 'pronominal bestanddel som minder om et fuldord' (< Disp. 1891: 20). ÷ ODS.
- mindskeord** 'diminutiv' (< BØ 1923: 200), **mindskeform**, **mindskelyd**. ÷ ODS.
- modsæt**, *et* 'modsætning' ('aller. hos Oehlschl.' [dvs. *Nordiske Digte* 1807]). ODS har Jespersen-citat i *Tilsk.1921.II.368* som det første belæg efter Oehlschläger.
- modvirke**, *et* 'reaktion' (< MF 1906: 100). ÷ ODS.
- nidnavn** 'hånende øgenavn' (TS 1932: 156). ODS-S har SL 1938: 26 som eneste belæg (m. citatet 'Venstreføreren Chr. Berg havde nidnavnet Kong Berg').
- nyrød** 'bange for noget nyt, konservativ' (< *Tilskueren* 1919: 26); også i TS 1932: 148. ÷ ODS.
- samfat**, *et* 'resumé' (< BØ 1923: 68). If. ODS dannet af Jespersen, m. citatet 'Et kort samfat af bidragene vil . . . vise tidsskriftets mangesidighed'. *Jesp.(Tff.3R.XII.91 [Nordisk Tidsskrift for Filologi, 3. rk., bd. 12, 1903-1904])* som første belæg og m. MF, 2. udg., 1922, som andet belæg.
- sammensæt**, *et* 'sammensætning (i sprogvidenskab)'. ODS anfører som første belæg citatet 'sammensættet jorddrot' fra *Vor Ungdom. 1902.565*, som andet belæg *Jesp. (Pol. ¹¹/₈ 1927.10. sp.2)*.
- selvhør** 'det at lære noget at kende ved at høre det med sine egne ører'. If. ODS dannet af Jespersen efter *selvsyn*, m. citatet 'Jeg har overalt stræbt at danne mig en uafhængig dom både ved

- selvhør og ved selvtænkning' (FO 1897-1899, fortalen, dateret 1899) som første belæg.
- selvlevned** 'autobiografi'. ODS har kun *selvlevnedsbeskrivelse*, der ikke nævner Jespersen, men kun har en kildehenvisning til *J.K. Høst 1821*.
- skiftebillet, skiftekort, skiftelap** 'omstigningsbillet' (TS 1932: 145). ÷ ODS.
- skifter** 'ord hvis værdi skifter efter situationen, fx *jeg, du, hjemme*' (< BØ 1923: 91). ODS har henvisning til NU 1916: 122 ff. som eneste belæg på denne betydning.
- smittesondring** 'karantæne' (< TS 1932:). ÷ ODS.
- sprogrøgt** (TS 1932: 140 og 158). ODS har Jespersen-citatet 'Sprogrøgt – Arbejdet paa at berige og forædle vort Sprog' fra *Tilsk.1902.204* (= TS 1932: 158) som det første belæg.¹⁶
- stedmål** '(lokal)dialekt' (TS 1932: 141). If. ODS foreslået af Jespersen, m. citatet 'de rent geografisk betingede lokaldialekter, stedmål, som jeg kalder dem' (MN 1925: 43) som første belæg.
- stilstanderi** (TS 1932: 143). ODS bringer under opslagsordet **stilstander** 'konservativ person' Jespersen-citatet 'Har (*sprog*) rensernes lejr ikke været fri for pedanteri, så har mange av deres modstandere også haft en slem rem av huden, forbundet med en ikke ringe del stivstikkeri og stilstanderi' (TS 1932: 143).
- stumpeord** 'afkortet ord som fx *fant* for *elefant*' (< BØ 1923: 29); også i TS 1932: 157, note 2. ODS har som eneste belæg Jespersen-citatet 'Jeg skal først minde om børnenes stumpeord, hvor kun slutningen er bevaret: lade for sjokolade o. s. v.' (NU 1916: 162).
- styreord** 'præposition' (< BØ 1923: 123). ODS oplyser at ordet i betydningen 'ord der styrer et andet (regens)' forekommer allerede hos Høysgaard i 1752, men anfører dog også at Jespersen i NU 1916: 168 og SU 1926: 59 har brugt ordet 'spec. om forholdsord, præposition'.
- særskue** 'særlig, nøjere betragtning' (TS 1932: 155). ODS har som

eneste belæg Jespersen-citater 'Endnu et af disse Ord maa vi tage op til Særskue' fra *Tilskueren* 1902: 200 (= TS 1932: 155).

tankebud (TS 1932: 158) ('... danske ords borgerpligt: bekvemt og sikkert at bringe tankebud fra mand til mand her i landet'). ÷ ODS.

tankeknytning 'idéassociation' '(bedre: et tankeknytte)'. ODS har *Jesp. (Tilsk. 1902.193)* som første belæg og henviser desuden til SU 1926: 163. Se også Melbye februar 1922 og Jespersen februar 1922.

tankestiv, tankestivnet, tænkestiv 'doktrinær' (SL 1938: 232). ÷ ODS.

teelse 'foreteelse, fænomen' ('en dårlig forkortelse af det uheldige foreteelse for fænomen'). If. ODS er ordet nydannet af Jespersen og desuden kun almindeligt hos ham selv. Som første citat har ODS Jespersen-citater 'de sproglige Teelser' fra *Politiken* 3.3.1902.

treguderi (SL 1938: 238: 'En smukkere form for treguderi (men ikke treenighed) findes i sydeuropæernes tilbeden av far, mor (madonna) og barn, selvom denne lære ikke er officielt vedtaget som dogme'. ÷ ODS.

tyd 'sproglig betydning' (SL 1938: 232; TS 1932: 157, note 2). ODS oplyser at ordet er dannet af Jespersen, og har *Jesp. (DSt. [dvs. Danske Studier] 1908.212)* som første belæg. ODS medtager desuden sammensætningerne *mistyd* 'misforståelse (af et ords betydning)', *omtyd* 'omtydning, spec. om folkeetymologi' og *tvetyd* 'dobbelttydighed', der alle henføres til Jespersen. Derudover nævner Jespersen selv *bityd*, *fejltyd* (< BØ 1923: 47), *tydbærende*, *tydhør*, *tydlære* 'semantik' og *tydskifte*.

tænkehjerne (TS 1932: 93). Se ovenfor under *klæbehjerne*.

2.3. Virkning?

Heller ikke hvad orddannelsen angår, har Jespersen sat sig tydelige spor. Det er naturligvis en præstation at have været ophavsmand

til de lidt mere end 50 ord der er nævnt i det foregående, men det er kun få af dem der har fundet en mere varig plads i det danske ordforråd. De eneste rigtige succeser inden for almenordforrådet er efter min vurdering *levn* og *klæbehjerne* og måske *sprogrøgt*, der vel nærmest må placeres på grænsen mellem almensprog og sprogvidenskabeligt fagsprog. Inden for det fagsproglige område, specielt det fonetiske, er der yderligere nogle ord som har vundet almindelig anerkendelse, først og fremmest *stød* (i stedet for *stødtone*), der i dag simpelthen er termen for det pågældende fænomen. Også fagglosser som *enhedstryk*, *hæmme* sb., *lukke* sb. og *ustemt* bør nævnes i denne forbindelse, ligesom det kan noteres at *tyd* 'betydning' har haft en vis (nu vistnok vigende) udbredelse i filologkredse.

Institut for Sprog og Kommunikation
Syddansk Universitet
Campusvej 55
DK-5230 Odense M
Mail: galberg@language.sdu.dk

Noter

1. Sørensen, Axel (1851-1920) sprogforsker og skolemand, medlem af kultusminister (kirke- og undervisningsminister) Jakob Scavenius' retskrivningskommission 1885-1889 og kultusminister C. Goos' kommission 1891-1892, aktiv i bl.a. Dansk lærerforeningen (bestyrelsesmedlem og formand), forfatter til bl.a. *Dansk Rimordbog* (1900).
2. Thorsen, P.K. (1851-1920) sproghistoriker og dialektolog, redaktør af *Dansk Retkrivningsordbog/Saabys Retkrivningsordbog (SRO)* 1896-1919 (i realiteten dog først fra *SRO* 1904).
3. Dette og det følgende afsnit (om præteritum participium) bygger på de

- tilsvarende afsnit i Galberg Jacobsen 2010: 139-145. Se i øvrigt om numerusbøjningen af de finitte og infinitte verbalformer smst.: 516-521.
4. Otto Jespersen har formentlig i sin egenskab af redaktør af tidsskriftet *Dania*, der publicerede Sörensens store artikel om verbernes pluralisformer (Sörensen 1900), kendt adressen fra begyndelsen af 1900. I et kort brev til Sörensen nævner Jespersen således at han '[a]f grunde, som maaske bedst kan fremstilles mundtlig', har tilladt sig 'i adressen at slette [J.L.] Ussings navn blandt de "fremragende sprogforskere"' (Jespersen 26.2.1900). Derudover kender jeg ikke til at Jespersen har haft indflydelse på adressen.
 5. Jf. også Karker april 1972: 2: 'Men i samme bekendtgørelse [dvs. *Bek. 15.12.1900*] indlod ministeriet sig på en hidtil uset regulering af sprogbrugen', hvorefter bekendtgørelsens krav om kongruensbøjning af participiet citeres.
 6. Heriblandt altså i hvert fald Axel Sörensen.
 7. Bertelsen, Henrik (1873-1933), sproghistoriker og skolemand (rektor), undervisningsinspektør for gymnasieskolen, tilsynsførende ved *Saabys Retskrivningsordbog (SRO)* 1915-19, forfatter af Retskrivningsvejledningen i *SRO* 1918-19 og i *Dansk Retskrivningsordbog (DRO)* 1923-46, formand for Retskrivningsudvalget 1920-30.
 8. Glahder, Jørgen (1892-1967), ordbogsredaktør, redaktør ved *ODS*, af *DRO* 1923-46 og af *Retskrivningsordbogen*, udg. af Dansk Sprognævn, 1955, sekretær for Retskrivningsudvalget 1921-48 (medlem 1944-48), medlem af ministerielle retskrivningsordbogsudvalg 1948-1955 og af Dansk Sprognævns arbejdsudvalg 1955-64.
 9. Bemærkningen om den manglende sproghistoriske grund er strøget i optrykket i Jespersen 1932 efter at Jespersen af Johs. Brøndum-Nielsen var blevet belært om den rette sammenhæng. Se nærmere om det 'dumme skolemesterpåhit' i Galberg Jacobsen 1973: 159-161.
 10. Det blev i diskussionen efter foredraget 27.10.2010 af Niels David- sen-Nielsen nævnt at stavemåden *missjon* vel egentlig efter Jespersens fonetiske principper burde have været *misjon*, og der opnåedes da også blandt dem der ytrede sig om denne detalje, nærmest enighed om at det dobbelte *s* i *missjon* nok var en smutter fra Jespersens side. Det kan naturligvis stadig ikke udelukkes, men det er dog heller ikke utænkeligt at der med *missjon* faktisk er tale om en konsekvent stavemåde i den forstand at dobbeltkonsonanter normalt bevares uanset at de kun mod-

svarer én konsonant i udtalen, fx *immatrikulasjon* og *offisiel*. At på den anden side dobbeltkonsonanter ikke er totalfredede hos Jespersen, viser fordanskningen *sjofør* (*SRO* 1918 og *DRO* 1938: *Chauffør*). – Der kan i den forbindelse være grund til at minde om at Jespersen flere steder tager klar afstand fra pedanteri og konsekvensrytteri, således fx i artiklen 'Retskrivning og dannelse', hvor han 'vender [s]ig mod alt pedanteri og al småtskåren pukken på korrekthed' i forbindelse med stavning (marts 1920, citeret efter optrykket i 1932: 104). Jf. også følgende citat: 'Hverken i min retskrivning eller i min sprogbehandling i det hele har jeg lagt særlig vægt på at være følgestreng i alle ligegyldige småting – ganske som jeg somme tider går på højre, somme tider på venstre fortov av samme gade. George Meredith sir et steds at konsekvens er småtskårne sjæles kæphest' (1938b: 230).

11. Såvel *SRO* 1918 som *DRO* 1938 har valgfrihed mellem *Skak* og *Schak*. Jf. i øvrigt Jespersens egen motivering for valget af stavemåden *sjak*: 'Jeg skriver sjak, fordi den form efter min mening er den rigtige, lisom på norsk, svensk, tysk, russisk og andre sprog, hvor mindet om ordets sammenhæng med oprindelsen, persisk *shah*, har holdt sig i sj-lyden' (Jespersen 1938a: 25).
12. Se evt. nærmere om Jespersens brug af *lar/lader* i Jespersen 1932: 106, noten.
13. Det er i det hele taget en metodisk svaghed ved min beskrivelse af Jespersens egen ortografiske praksis at jeg først og fremmest har kigget efter afvigelser fra tidens officielle ortografiske norm (og i tvivlstilfælde har eftersat stavemåden i *SRO* 1918 og *DRO* 1938), mens jeg ikke mere systematisk har excerperet normalformer der kunne fungere som modeksempler til de iagttagne afvigelser.
14. Flere eksempler i Ordliste RP8 i Galberg Jacobsen 2010: 655-666.
15. Jf. også Galberg Jacobsen 1973: 34-35, som delvis ligger til grund for dette afsnit.
16. Se evt. også afsnittet '1.1. Nogle definitioner af begrebet sprogrøgt' i Galberg Jacobsen 1973: 9-10.

Litteratur og forkortelser

- Adresse 26.9.1888 = Retskrivningsadresse [til Kultusministeriet] fra Danmarks Lærere af 26. September 1888. In: RA: MKU, 2. Kt., Gruppeordnede sager. 1888 Retskrivningsadresse fra Danmarks lærere (3209).
- Adresse 2.11.1900 = [Adresse fra Dansklærerforeningen og Det pædagogiske Selskab til Kultusministeriet om verbernes pluralisformer]. In: Sørensen 19.10.1900: 3-6. (Jf. Sprø. 8). Optrykt i Galberg Jacobsen 2010: 141-142.
- Bek. 7.6.1889 = Bekjendtgørelse [nr. 83] fra Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet om Retskrivningen. (J.F. Scavenius). In: Lovtidende: 242-252.
- Bek. 27.2.1892 = Bekendtgørelse [nr. 24] fra Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet om Retskrivningen. (Goos). In: Lovtidende: 142-151 og www.retsinformation.dk.
- Bek. 15.12.1900 = Bekendtgørelse [nr. 184, fra Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet] angaaende Brugen af Verbernes Flertalsform ved Undervisningen i Modersmaalet. (Bjerre). In: Lovtidende: 645. Desuden på www.retsinformation.dk.
- Bek. 25.2.1902 = Bekendtgørelse [nr. 34, fra Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet] angaaende Bøjningen af Udsagnsordenes Til-lægsmaader. (J.C. Christensen). In: Lovtidende: 48 og www.retsinformation.dk.
- Bek. 22.3.1948 = Bekendtgørelse [nr. 128, fra Undervisningsministeriet] om ændringer i retskrivningen. (Hartvig Frisch). In: Lovtidende: 241-243 og www.retsinformation.dk.
- Bibl. = Bibliografien i den engelske udgave af Jespersen 1938a.
- Brøndum-Nielsen, Johs. 1932: § 341, Anm. 4 [om den historiske baggrund for adskillelsen *ville* : *vilde*, *skulle* : *skulde* osv.]. In: Sa.: Gammeldansk Grammatik 2: 237-240.
- Brøndum-Nielsen, Johs. 2.4.1932: Om ville og vilde. In: Berlingske Aftenavis. (= Sprø. 307).
- BØ 1923 = *Börnesprog* (Jespersen 1923).
- Clausen, Sven 24.4.1941: Ömsesidig – ha! – ha! –. In: Politiken (kronik). Delvis optrykt i Årbog for nordisk målstræv 4, 1941: 115-122 og 124. – Til dels i anledning af Jespersen 16. og 17.2.1941. (= Sprø. 616).
- Dansk Retskrivningsforening december 1918: [Brev til Undervisningsmi-

- nisteriet med ansøgning om støtte til udarbejdelse af en dansk udtaleordbog, med Jespersen 31.10.1918 som bilag]. RA: UVM, 2. Dep., 1. Kt., j.sag 1952, nr. 2264.
- Disp. 1891 = Disputatsen Jespersen 1891b.
- DRO = Dansk Retskrivningsordbog. Udg. af Undervisningsministeriets Retskrivningsudvalg. Ved Jørgen Glahder. Med en Retskrivningsvejledning af Henrik Bertelsen. 1. udg. 1923, 2. udg. 1925, 3. udg. 1929 (2. opl. 1938, 6. opl. 1946). (= Sprø. 251).
- FO 1897-1899 = Fonetik (Jespersen 1897-1899).
- Galberg Jacobsen, Henrik 1973: Sprogrøgt i Danmark i 1930'erne og 1940'erne. (Dansk Sprognævns skrifter 6). København: Gyldendal.
- Galberg Jacobsen, Henrik 1974: Dansk sprogrøgtslitteratur 1900-1955. (Dansk Sprognævns skrifter 7). København: Gyldendal.
- Galberg Jacobsen, Henrik 2010: Ret og Skrift. Officiel dansk retskrivning 1739-2005, bd. 1-2. (Dansk Sprognævns skrifter 42). Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Goos, C. 13.1.1893: [Fortroligt brev til J.L. Ussing om bl.a. Otto Jespersens 'forargelige Retskrivning' med henblik på den forestående besættelse af stillingen som efterfølger for docenten i engelsk ved Københavns Universitet]. Det Kongelige Bibliotek, Add. 1013, 4°. Brevet er fremdraget af Pelle Oliver Larsen og aftrykt i Larsen 2010: 286-287.
- Haislund, Niels 4.3.1932: Levende Dansk. In: Politiken (kronik). – Anmeldelse af Jespersen 1932.
- Haislund, Niels 1956: Otto Jespersen som dansk filolog. In: Festskrift til Peter Skautrup 21. januar 1956: 397-402.
- Jespersen, Otto 1885: Kortfattet Engelsk Grammatik for Tale- og Skriftsproget. København: Carl Larsens Forlag.
- Jespersen, Otto 1891a = Jsp.: Axel Sørensen, Danske Biord. In: Dania 1, 1890-1892: 164.
- Jespersen, Otto 1891b: Studier over engelske kasus. Med en indledning: Fremskridt i sproget. København: Kleins Forlag.
- Jespersen, Otto 1897-1899: Fonetik. En systematisk fremstilling af læren om sproglyd. København: Det Schubotheske Forlag.
- Jespersen, Otto 2.12.1899: [Brev til 'Fru P.K.E. Saaby' (Viggo Såbys enke) med anmodning om tilladelse til at lade Såbys afhandling om store og små bogstaver (= Såby 18.8.1887 i Galberg Jacobsen 2010: 1048) trykke i Dania]. NKS 2871, 4°.

- Jespersen, Otto 15.12.1899: [Brev til Axel Sörensen om bl.a. fru Saabys svar på Jespersen 2.12.1899]. NKS 3942, 4°.
- Jespersen, Otto 1.2.1900: Sprogbemærkninger. In: Politiken. – Bl.a. om stavning af fremmedord og om store og små bogstaver. (= Sprø. 6).
- Jespersen, Otto 26.2.1900: [Brev til Axel Sörensen om adresse til Kultusministeriet om verbernes pluralisformer]. NKS 2871, 4°.
- Jespersen, Otto 1901: Verbernes flertalsformer. In: Dania 8: 53-56. (= Sprø. 11).
- Jespersen, Otto 1902 = O. Jsp.: En ministeriel bekendtgørelse. In: Dania 9: 233-236. (= Sprø. 20).
- Jespersen, Otto marts 1902: Sprogrøgt. In: Tilskueren: 185-204. Forkortet optryk i Jespersen 1932: 140-158. – Om Sprogvild 1901. (= Sprø. 21).
- Jespersen, Otto 10.11.1902: Dansk Sprogbrug. In: Politiken. – Anmeldelse af Sörensen 1902 (= Sprø. 29).
- Jespersen, Otto 1906: Modersmålets fonetik. København: Det Schubotheske Forlag.
- Jespersen, Otto 1916: Nutidssprog hos børn og voksne. København & Christiania: Gyldendal.
- Jespersen, Otto 1918: Rasmus Rask i hundredåret efter hans hovedværk. (Folkets Førere). København: Gyldendal.
- Jespersen, Otto 19.2.1918: Av!. In: Politiken. Optrykt med titlen 'Av for af' i Jespersen 1932: 107-108. (= Sprø. 119).
- Jespersen, Otto 31.10.1918: [Anbefaling af ansøgningen i Dansk Retskrivningsforening dec. 1918]. Afskrift i RA: UVM, 2. Dep., 1. Kt., j.sag 1952, nr. 2264.
- Jespersen, Otto marts 1920: Retskrivning og dannelse. In: Tilskueren, 1. halvbd.: 161-175. Optrykt i Jespersen 1932: 91-106. (= Sprø. 138).
- Jespersen, Otto 27.10.1921: Retskrivningsovertro. In: Vore Herrer: [5]. (= Sprø. 175).
- Jespersen, Otto 17.11.1921: Sproglige værdier. Tale ved Universitetets årsfest d. 17. november 1921. In: Tilskueren, 2. halvbd.: 361-376. Optrykt i Jespersen 1932: 61-80. (= Sprø. 177).
- Jespersen, Otto februar 1922: Svar [på Melbye feb. 1922]. In: Tilskueren, 1. halvbd.: 151-152 (= Sprø. 185).
- Jespersen, Otto 1923: Börnesprog. En Bog for Forældre. København og Christiania: Gyldendal.
- Jespersen, Otto 9. og 10.1.1923: Små og store bogstaver. In: Nationaltidende, aftenudg. (kronik). Optrykt i Jespersen 1932: 109-119. (= Sprø. 256).

- Jespersen, Otto 1925: *Menneskehed, nasjon og individ i sproget*. Oslo: Aschehoug.
- Jespersen, Otto 1926: *Sprogets udvikling og opståen*. København: Branner.
- Jespersen, Otto marts 1930: *Natur og kunst i sprogets verden*. In: *Tilskueren*, 1. halvbd.: 199-209. Udvidet optryk i *Jespersen 1932*: 260-274. (= *Sprø*. 292).
- Jespersen, Otto 1932: *Tanker og studier*. København: Gyldendal (= *Sprø*. 301).
- Jespersen, Otto 15.2.1932: *Lidt om kommaer*. In: *Politiken (kronik)*. Optrykt i *Jespersen 1932*: 275-278 (= *Sprø*. 299).
- Jespersen, Otto 18.9.1937: *Hvorledes skal vi stave?*. In: *Politiken*. Delvis optrykt i *Jespersen 1938a*: 226-227.
- Jespersen, Otto 1938a: *En sprogmands levned*. København: Gyldendal. (Engelsk oversættelse 1995: *A Linguist's Life. An English Translation of Otto Jespersen's Autobiography with Notes, Photos and a Bibliography* (Arne Juul, Hans F. Nielsen, Jørgen Erik Nielsen, eds.). Odense: Odense University Press.
- Jespersen, Otto 1938b: *Modersmål*. In: *Jespersen 1938a*: 225-232.
- Jespersen, Otto 1941a: *Efficiency in Linguistic Change*. (Det Kgl. Videnskabernes Selskab. *Historisk-filologiske Meddelelser*. XXVII, 4). (= *Sprø*. 625).
- Jespersen, Otto 1941b: *Sproget: Barnet – kvinden – slægten*. København: Gyldendal.
- Jespersen, Otto 16. og 17.2.1941: *Dansk – Norsk – Svensk I-II*. In: *Politiken (kronik)*. (= *Sprø*. 606).
- Jespersen, Otto juli 1942: [Anbefaling af Dansk Forening til Nordisk Sprog-røgts ordliste i *Vort nordiske modersmål 1*, 1942, og af foreningen i det hele taget]. In: *Vort nordiske modersmål 1*: [V]. (= *Sprø*. 765).
- Jespersen, Otto 1943: [Brev til Sven Clausen med tak for og kritiske bemærkninger til dele af *Årbog for nordisk målstræv 5* 1942]. In: *Årbog for nordisk målstræv 6* 1943, 1944: 76-77. (= *Sprø*. 946).
- Jørgensen, Jørgen 16.9.1937 = *Den kommende Reform af Retskrivningen*. In: *Politiken*. – Bl.a. med udtalelse af undervisningsminister Jørgen Jørgensen.
- Karker, Allan april 1972: *Er vi bundne?*. In: *Nyt fra Sprognævnet* 8: 1-5.
- Larsen, Pelle Oliver 2010: *Professoratet. Videnskabelige magtkampe i Det Filosofiske Fakultet 1870-1920*. Århus: Aarhus Universitet, Det Hu-

- manistiske Fakultet, Institut for Historie og Områdestudier (ph.d.-afhandling).
- Medd. 24.7.1888 = Meddelelse fra Kirke- og Undervisningsministeriet angaaende fremtidige Retskrivningsregler. (J.F. Scavenius). In: Ministerialtidende B: 603-614.
- Melbye, Christian F. februar 1922: 'Ideassociation'. I anledning af Professor Otto Jespersens artikel 'Sproglige værdier'. In: Tilskueren, 1. halvbd.: 150-151. (= Sprø. 184).
- MF 1906 = Modersmålets fonetik (Jespersen 1906).
- MKU = Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet.
- MN 1925 = Menneskehed, nasjon og individ i sproget (Jespersen 1925).
- Møller, Ernst – Se Sprogvid.
- NKS = Ny Kongelig Samling, Det Kongelige Bibliotek.
- NU 1916 = Nutidssprog hos børn og voksne (Jespersen 1916).
- ODS, ODS-S = Ordbog over det danske Sprog. 1-28. 1919-1956. Med 5 supplementsbind 1992-2005 (ODS-S).
- Oxenvad, Erik 1942: Verbernes Flertalsformer og deres Afskaffelse i Dansk. In: Årsskrift för Modersmålläraarnas Förening 1942: 46-51.
- RA = Rigsarkivet.
- Selmer, H.P. 1861: Om de i det danske sprog forekommende fremmede ord, samt tyskagtigheder, andre ufuldkommenheder, sprog- og retskrivningsfejl. I-II. København: Wroblewsky.
- SL 1938 = En sprogmands levned (Jespersen 1938b).
- Sprogvid, Per [= Ernst Møller] 1901: Dansk Sprogavl. Tanker og Fantasier. København: Det Schubothske Forlag. (= Sprø. 15).
- Sprø. = Galberg Jacobsen 1974.
- SRO = Saaby, Viggo/Thorsen, P.K.: Dansk Retskrivningsordbog/Saabys Retskrivningsordbog. 1. udg. 1891, 2. udg. 1892, 3. udg. 1896, 4. udg. 1904, 5. udg. 1909, 6. udg. 1913, 7. udg. 1918, 8. udg. 1919.
- SU 1926 = Sprogets udvikling og opståen (Jespersen 1926).
- Sørensen, Axel 1887 = Sørensen, Axel: En lille bemærkning om de danske biord. In: Vor Ungdom: 416-430. Optrykt med mindre ændringer og tilføjelser som Sørensen 1891.
- Sørensen, Axel 1891: Danske biord. Småbemærkninger. København: J.C. Stochholms Forlag.
- Sørensen, Axel 1898: Förtids tillægsmåde. En lille henstilling. In: Vor Ungdom: 465-500.

- Sörensen, Axel 1900: Udsagnsordenenes flertalsformer. En redegørelse. In: Dania 7: 145-209. (= Sprø. 3).
- Sörensen, Axel 19.10.1900 = Sørensen, Axel: [Om Udsagnsordenenes Flertalsformer]. Indledning til forhandling i Det pædagogiske Selskab. In: Det pædagogiske Selskabs Aarsberetning 1900-1901 og 1901-1902: 3-16 (inkl. den efterfølgende diskussion med indlæg af bl.a. E. Slomann og K.A. Schneekloth).
- Sörensen, Axel [1901?]: Brudstykke af en henstilling til Kultusministeriet [om 'intetsteds at bringe Bud og Forbud, men højst Anbefalinger i Anvendelse' mht. bøjningen af præteritum participium]. Særtryk (13 tryksider, udateret) på Danmarks Pædagogiske Bibliotek.
- Sörensen, Axel 1902: En ariadnetråd gennem en sproglig labyrint i spørgsmålet om förtids-tillægsmåderne til velvillig overvejelse for vaklende. København: Lehmann & Stage.
- Såby, V. 18.8.1887/1900: Store og små bogstaver. In: Dania 7, 1900: 1-19, med indledning og efterskrift af Otto Jespersen. Oprindeligt udarbejdet til Scavenius' retskrivningskommission 1887. (= Sprø. 4).
- TS 1932 = Tanker og studier (Jespersen 1932).
- UVM = Undervisningsministeriet.